

I.I.E.S

ژئوپلیتیک انرژی تحولات سیاسی ترکیه: نتایج راهبردی

برای منافع انرژی ج.ا.ایران

دیدگاهها و تحلیلها

شماره ۲۹

نویسنده: محمدصادق جوکار

تهران - خیابان ولیعصر - روبروی پارک ملت -

خیابان سایه - پلاک ۶۵

تلفن: ۲۷۶۴۴۳۲۹ صندوق پستی: ۴۷۵۷-۱۹۳۹۵

آدرس اینترنتی:

energydiplomacy.iies.ac.ir

مقدمه

ترکیه در روزها و هفته‌های گذشته تا اواخر ماه ژوئیه ۲۰۱۶، درگیر تحولات سیاسی متنوعی بوده است که به نوبه خود بر بر حوزه‌های مختلف ژئوپلیتیک انرژی منطقه‌ای و جهانی تأثیرات عمیقی می‌گذارند. مهمترین رخداد‌های سیاسی در ترکیه در هفته‌های اخیر عبارتند از:

الف) تنش‌زدایی ترکیه با روسیه

ب) تنش‌زدایی ترکیه با رژیم اشغالگر قدس

پ) اثرات بی‌ثباتی سیاسی داخلی (از جمله کودتای نافرجام) بر سیاست‌های انرژی ترکیه و مسیرهای انتقال انرژی

در این گزارش تلاش خواهیم کرد که این سه موضوع را از حیث اثراتی که بر بازار انرژی بویژه منافع انرژی ج.ا.ایران دارد را مورد کاوش و بررسی قرار دهیم.

۱ - تنش‌زدایی ترکیه با روسیه و برجسته شدن مجدد ترکیش استریم

در برنامه راهبرد انرژی جدید ترکیه، جایگاه روسیه علاوه بر تامین تقاضای داخلی، یکی از محورهای هدف استراتژیک تبدیل شدن به پل ترانزیت انرژی به اروپا می‌باشد. در گذشته، ترکیه تلاش می‌کرد که پروژه ناباکو و سپس جریان جنوبی با محوریت عرضه گاز فاز دوم میدان شاه‌دنیز آذربایجان، عرضه گاز ترکمنستان از طریق خط لوله احتمالی ترانس کاسپین و گاز خامیانه (ایران، کردستان و یا رژیم اشغالگر قدس) در مقابل خط لوله جریان جنوبی روسیه (Stream South) مطرح نماید. در حقیقت، ترکیه در این دوران، خود را رقیب ترانزیتی روسیه برای اروپا تعریف کرده بود.

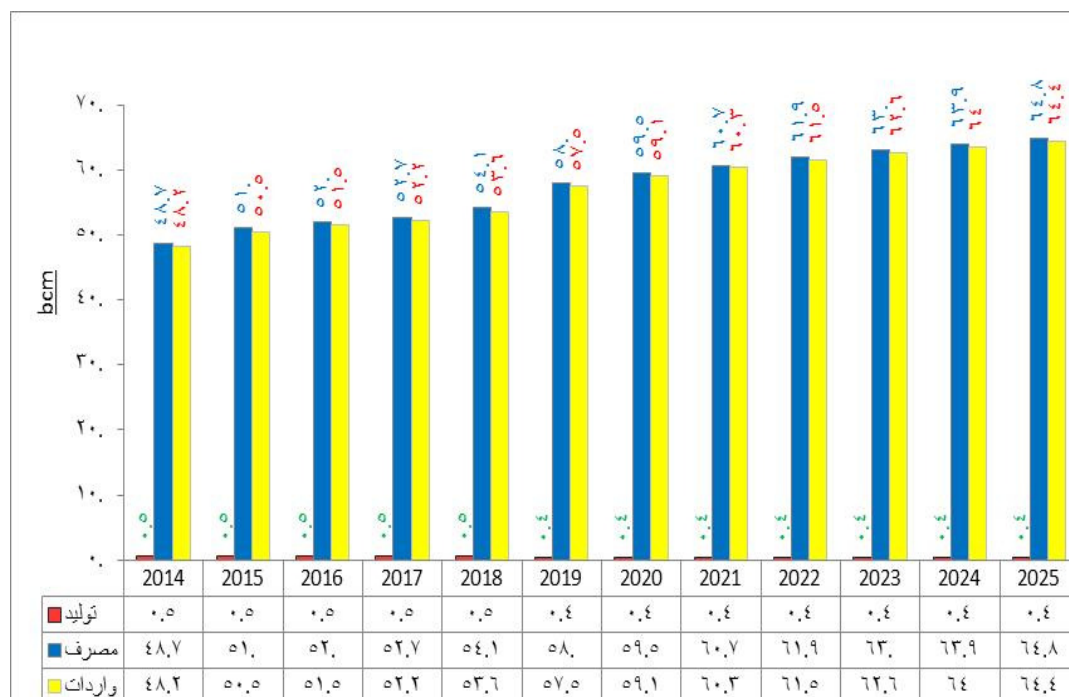
با افزایش چالش‌های روسیه و کشورهای اروپای شرقی، از یکسو روسها به مسیر جدیدی از بستر دریای سیاه و خاک ترکیه تا مرز یونان-ایتالیا برای عرضه گاز خود توجه نمودند و از سوی دیگر، ترکیه به دلیل عدم وجود منبع پایدار عرضه گاز برای مسیر راهبردی و گرانتیمنت کریدور جنوبی با هزینه سرمایه‌گذاری تا ۳۹ میلیارد دلار، از سال ۲۰۱۳ به بعد به اندیشه انتقال گاز روسیه به کشورهای جنوبی اروپا افتاد. این تصمیم به دلیل ابهام در عرضه گاز کافی غیر روسی رخ داد زیرا چشم‌انداز تولید گاز بیش از ۱۰ میلیارد مترمکعب در سال از آذربایجان مبهم بود، توسعه منابع گازی کردستان درگیر تنشهای سیاسی و ناامنی داخلی، عرضه گاز ترکمنستان از طریق خط لوله ترانس کاسپین با مشکل رژیم حقوقی دریای خزر و عرضه گاز ایران با مشکلات ساختاری و حقوقی تحریم‌های خارجی روبرو بود. در این شرایط، زمینه نوعی همکاری راهبردی در زمینه عرضه گاز روسیه برای تامین تقاضای فزاینده داخلی ترکیه و نیز مسیر ترانزیتی این کشور به جنوب اروپا شکل گرفت. خاصه اینکه کشورهای یونان و ایتالیا نیز چندان چالشی با همکاری انرژی با روسیه به رغم کشورهای اروپای شرقی نداشتند. در طرح ترکیش استریم با ظرفیت انتقالی ۶۳ میلیارد مترمکعب گاز (یک مسیر چهارخط لوله‌ای هر یک با ظرفیت ۱۵/۷۵ bcm)، بعد از اختصاص ۱۴ میلیارد مترمکعب در تامین تقاضای فزاینده داخلی ترکیه، ۴۹ میلیارد مترمکعب گاز روسیه را به مرز یونان و سپس به ایتالیا منتقل می‌نماید.

مسیر خط لوله پیشنهادی ترکیش استریم

این طرح به دلیل موافقت احتمالی گازپروم با تخفیف قیمتی ۱۰/۲۵ درصدی پیشنهاد ترکیه در عرضه گاز روسیه، هم از نظر اقتصادی برای تامین تقاضای داخلی روبه رشد ترکیه حائز اهمیت بوده و هم منبع تأمین امنیت عرضه برای افزایش تقاضای گاز ترکیه از ۵۰/۵ bcm در سال ۲۰۱۵ به ۶۴/۴ bcm در ۲۰۲۵ و تحقق اهداف ترانزیت انرژی ترکیه خواهد بود. لازم به ذکر است که حدود ۶۰ درصد واردات کنونی ترکیه از روسیه می باشد.

وضعیت جاری و چشم انداز مصرف و واردات گاز طبیعی ترکیه به میلیارد مترمکعب (منبع: BMI, ۲۰۱۶Q۲)

طرح ترکیش استریم بعد از افزایش تنش‌های سیاسی ترکیه با روسیه بویژه بعد از سرنگونی جنگنده روسی در ۲۴ نوامبر ۲۰۱۵ در مرز ترکیه-سوریه متوقف شد. این وقفه در چارچوب توقف فعالیت «کمیسون بین‌دولتی همکاری‌های تجاری و اقتصادی ترکیه-روسیه» که با هدف افزایش سطح تجارت بین دو کشور تا ۱۰۰ میلیارد دلار در سال تشکیل شده بود، انجام پذیرفت. با توجه به تصمیمات محدودیت‌ساز روسیه بعد از سرنگونی هواپیمای روسی علیه ترکیه، بسیاری از پروژه‌های مشترک حوزه انرژی نظیر خط لوله ترکیش استریم و احداث نیروگاه هسته‌ای ترکیه با توقف روبرو شد. این امر سبب شد که ترکیه هم نسبت به احتمال توقف صادرات کنونی گاز روسیه به ترکیه و هم تأمین منبع پایدار افزایش تقاضای واردات گازی خود دچار وضعیت عدم اطمینان گردد.

حال با عذرخواهی ترکیه از روسیه در مورد سرنگونی هواپیمای روسی، به دلایل مختلف می‌توان انتظار

داست که پروژه ترکیش استریم مجدداً مورد توجه قرار گیرد:

الف) تغییر رویکرد سیاست خارجی منطقه‌ای ترکیه بویژه در دوره بعد از کنار رفتن داوود اوغلو از نخست وزیری و ملایم‌تر شدن موضع دولت ترکیه در مورد دولت مرکزی سوریه که تا حدودی به مواضع روسیه نزدیک شده است. هرچند آسیب‌پذیری ترکیه از داعش و نیز فشارهای بین‌المللی بر محدودسازی فعالیت این گروه در این کشور نیز تغییر رویکرد ترکیه تأثیرگذار بوده است؛

ب) تمایل اروپای جنوبی بویژه یونان و ایتالیا به تداوم و گسترش همکاری‌های انرژی با روسیه به رغم مخالفت بلوک اروپای شرقی اتحادیه اروپا؛

پ) علاقمندی مسکو به افزایش سهم راهبردی عرضه بیشتر گاز روسیه به اروپا از طریق خطوط لوله جدید نورد استریم ۲ و ترکیش استریم و ث) خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا و تضعیف بلوک اعمال فشار و تحریم اروپایی علیه روسیه به سبب تحولات اوکراین و نهایتاً س) چشم‌انداز ثبات در تعاملات مسکو-کیف در چارچوب پیشرفت توافق مینسک و کاهش تحریم‌های اروپا علیه روسیه که همه این عوامل می‌تواند منجر به پیشبرد احتمالی همکاری‌های روسیه-ترکیه بویژه در زمینه خط لوله ترکیش استریم باشد.

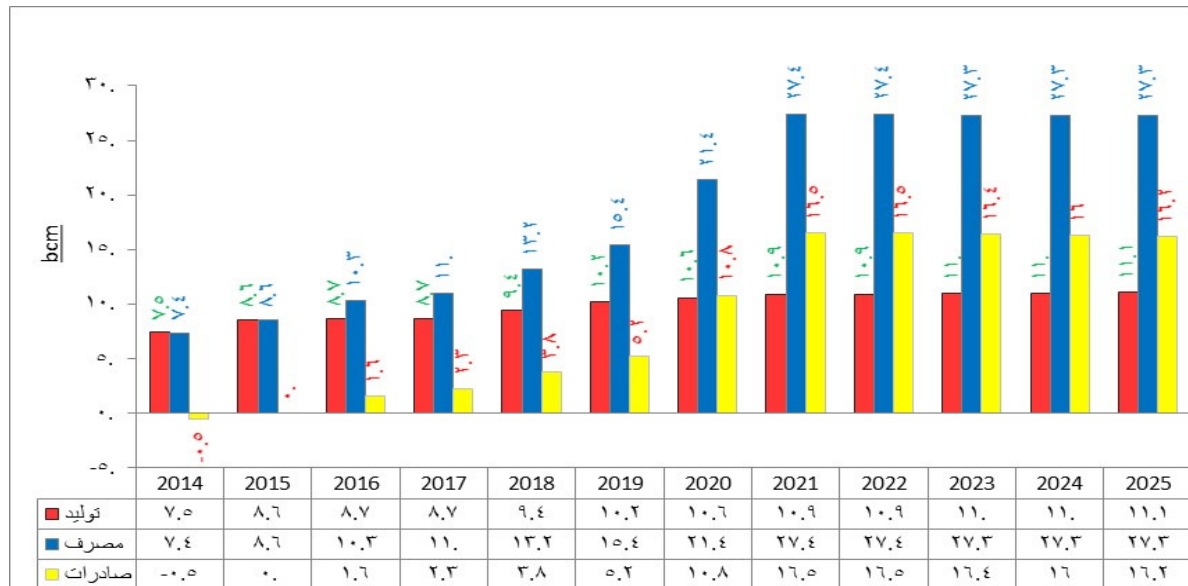
۲- تنش‌زدایی ترکیه با رژیم اشغالگر قدس و متنوع‌سازی بدیل‌های عرضه گاز به ترکیه

یکی از اهداف راهبرد انرژی ترکیه، متنوع‌سازی منابع عرضه گاز به این کشور و شیوه‌های واردات متنوع‌تر - خط لوله و ال ان جی- برای جلوگیری از وابستگی به یک کشور خاص می‌باشد. تحقق این هدف بویژه تا زمان افزایش ظرفیت عرضه گاز متحد راهبردی خود- یعنی آذربایجان- برجسته‌تر نیز می‌شود. در کنار تأمین منابع عرضه تقاضای داخلی، تأمین گاز مورد نیاز در توسعه زیرساخت‌های صادراتی این کشور نیز برجسته است. در این چارچوب، تلاش ترکیه به بازسازی روابط خود با رژیم اشغالگر قدس که بعد از حمله این رژیم به ناوگان حامل کمک‌های بشردوستانه ترکیه به غزه دچار بحران شد، تا حد زیادی بر محوریت تعاملات اقتصادی و انرژی در آینده قرار دارد.

اکتشافات گازی اخیر در سواحل رژیم اشغالگر بویژه میادین لویاتان و تمر به ترتیب با ۲۲ و ۱۰ tcf سبب شده است که ذخایر اثبات شده گازی این رژیم به ۳۵ tcf معادل حدود ۱ تریلیون مترمکعب رسیده که با برنامه‌های توسعه‌ای پیش‌بینی شده، موجب ایجاد ظرفیت صادراتی ۱۰/۸ bcm تا ۲۰۲۰ و ۱۶/۲ bcm تا ۲۰۲۵ گردد. هرچند که مشکلات ریسک سیاسی

و نیز ارزیابی اقتصادی ناچیز برنامه صادرات گاز به صورت ال ان جی و خط لوله برای رژیم اشغالگر قدس در شرایط کنونی قیمت جهانی انرژی، برنامه های توسعه ای را با کندی و عدم رغبت مشارکت شرکت های بین المللی نفتی مواجه کرده است اما نهایتاً پیش بینی ها حاکی از تحقق ظرفیت صادرات گازی برای این رژیم است. از اینرو، ترکیه به چشم انداز صادرات رژیم اشغالگر قدس هم برای متنوع سازی عرضه تقاضای وارداتی خود و هم برای تقویت عرضه به مسیر کریدور جنوبی اروپا چشم دوخته است.

چشم انداز ظرفیت صادرات گازی رژیم اشغالگر قدس (منبع: BMI)

۳- اثرات بی ثباتی سیاسی داخلی بر سیاست های انرژی ترکیه و مسیرهای انتقال انرژی

درگیر شدن گسترده ترکیه در تحولات منطقه ای و اثرپذیری سیاسی داخلی این کشور از روندهای تروریستی منطقه ای بویژه اقدامات انتحاری داعش در شهرهای بزرگ این کشور، افزایش تنش اجتماعی دولت با کردهای ترکیه که بر بیش از ۴۰ درصد سرزمین ترکیه پراکنده اند و از همه مهمتر اقدامات اخیر بخشهایی از ارتش با دولت اسلام گرا در شکل دهی به کودتای نافرجام، سبب شده است که ریسک سیاسی سرمایه گذاری در ترکیه افزایش یابد.

در هفته های بعد از تشدید درگیری ارتش ترکیه با گروه PKK از ژوئیه ۲۰۱۵، بیش از ۴ حمله نظامی به محل احداث خط لوله ۱۸۵۰ کیلومتری TANAP در عرض کشور ترکیه و قطارهای حامل قطعات لوله این پروژه انجام گرفته است. لازم به ذکر است که TANAP بخشی از پروژه ۳۹ میلیارد دلاری کریدور جنوبی عرضه انرژی به اروپا می باشد. نکته محوری اینجاست که اروپا به کریدور جنوبی به عنوان مسیری برای افزایش امنیت عرضه انرژی خود در مقابل تهدید انرژی عرضه گاز روسی به اروپا می نگرد. اگر چنین تهدیدای امنیتی داخلی در این پروژه افزایش یابد، بی تردید اروپا در پیشبرد این پروژه که هم اکنون با مشکل عرضه پایدار گاز نیز مواجه است، بازنگری خواهد کرد.

علاوه بر این، ترکیه مسلط بر ۲ تنگه بسفر و داردانل بوده که روزانه ۲/۹ میلیون بشکه در روز را از خود عبور می دهد. در کنار این تنگه های استراتژیک، سرزمین ترکیه مسیر انتقالی خط لوله های مهم نفتی باکو-تفلیس-جیهان با ظرفیت فعال کنونی ۶۷۰ هزار بشکه در روز و نیز خط لوله کرکوک جیهان با ظرفیت فعال ۵۳۰ هزار بشکه در روز از ظرفیت ۱/۶ میلیون بشکه در

روز اسمی آن می‌باشد که رخ داده‌های سیاسی اختلالی نظیر اقدامات تروریستی کردهای PKK، اقدامات تروریستی داعش و یا کودتا گری ارتش می‌تواند بر امنیت انرژی جهانی و نیز مشارکت شرکت های خارجی در پروژه های برنامه‌ریزی شده توسعه زیرساخت انتقالی ترکیه تاثیر منفی گذارد.

نتایج راهبردی تحولات سیاسی اخیر ترکیه بر منافع انرژی ج.ا.ایران

- ترکیه یکی از کشورهای دارای ظرفیت گسترده واردات گازی همسایه ایران بوده که دارای زیرساخت‌های صادرات گازی فعال به این کشور است. توسعه این خط لوله کاملاً از نظر اقتصادی عملیاتی بوده و در راستای راهبرد صادرات گازی کشور برای افزایش صادرات گاز به این کشور با بهره برداری از فازهای پارس جنوبی کشور نیز می‌باشد. بهبود روابط سیاسی ترکیه با روسیه، رژیم اشغالگر قدس در کنار توسعه پروژه های توسعه گازی آذربایجان بویژه شاه دنیز ۲، عرضه گاز ایران به ترکیه را با رقبای بزرگی روبرو خواهد کرد. بدیهی است که عدم فعالگری مجدانه برای کسب سهم از بازار گازی ترکیه، جایگاه ایران در آینده بیش از پیش در این کشور تضعیف خواهد شد. لازم به ذکر است که با توسعه خط لوله ترکیش استریم، همه افزایش تقاضای گازی ترکیه از ۲۰۲۵-۲۰۱۴ به میزان ۱۴ BCM از سوی روسیه تأمین خواهد شد.
- احداث خط لوله ترکیش استریم برای عرضه ۶۳ میلیارد مترمکعب گاز روسیه به مرز یونان و ترکیه و سپس اتصال به ایتالیا - اگر مورد تایید این اتحادیه قرار گیرد- می‌تواند ما را به این جمع بندی تقریباً قطعی برساند که تمام افزایش تقاضای گازی منطقه جنوب اروپا از طریق خط لوله از سوی روسیه تصاحب شده و جایگاهی برای عرضه گاز ایران از طریق خط لوله نخواهد ماند. از نظر عرضه ال ان جی نیز با توجه به قیمت های کنونی و نیز پایانه های واردات ال ان جی کنونی اروپا، در کوتاه مدت و در سطوح کنونی قیمت جهانی انرژی، جایگاه چندان برجسته ای برای ایران قابل تصور نیست. این درحالی است که از نظر دیپلماسی انرژی، وابسته سازی بلوک قدرتمندی نظیر اتحادیه اروپا به گاز ایران می‌تواند از بازگشت تحریم ها (Back Snap) در دوره اجرای برجام تا زمان لغو نهایی آنها جلوگیری کرده و این بلوک را یکی از مخالفان بازگشت تحریم ها گرداند. این امر با توجه به چشم انداز رقابت های داخلی انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده جدی به نظر می‌رسد. که احتمالاً در صورت به قدرت رسیدن ترامپ جمهوری خواه، رویکرد اعمال بر فشار علیه ایران با حمایت رقبای عربی منطقه ای تشدید خواهد شد.
- خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، جبهه بلوک خواستار اعمال فشار بر روسیه به دلیل تحولات اوکراین تضعیف خواهد شد و جبهه موافقین همکاری انرژی با روسیه نظیر آلمان و ایتالیا تقویت خواهد شد. این امر منجر به تقویت چشم انداز تحقق خط لوله ترکیش استریم می‌شود. از اینرو لازم است که ج.ا.ایران هرچه سریعتر و تا پیش از به بهره برداری رسیده پروژه های توسعه ای رژیم اشغالگر قدس، آذربایجان، کردستان و یا نهایی شدن زیرساخت خط لوله ترکیش استریم به تدوین برنامه عملیاتی برای الف) کسب سهم از بازار تقاضای واردات گازی ترکیه و سپس ب) سهم از عرضه گاز به زیرساخت‌های ترانزیت گازی این کشور به اروپا اقدام نماید.